

सेप्टेम्बर २००७

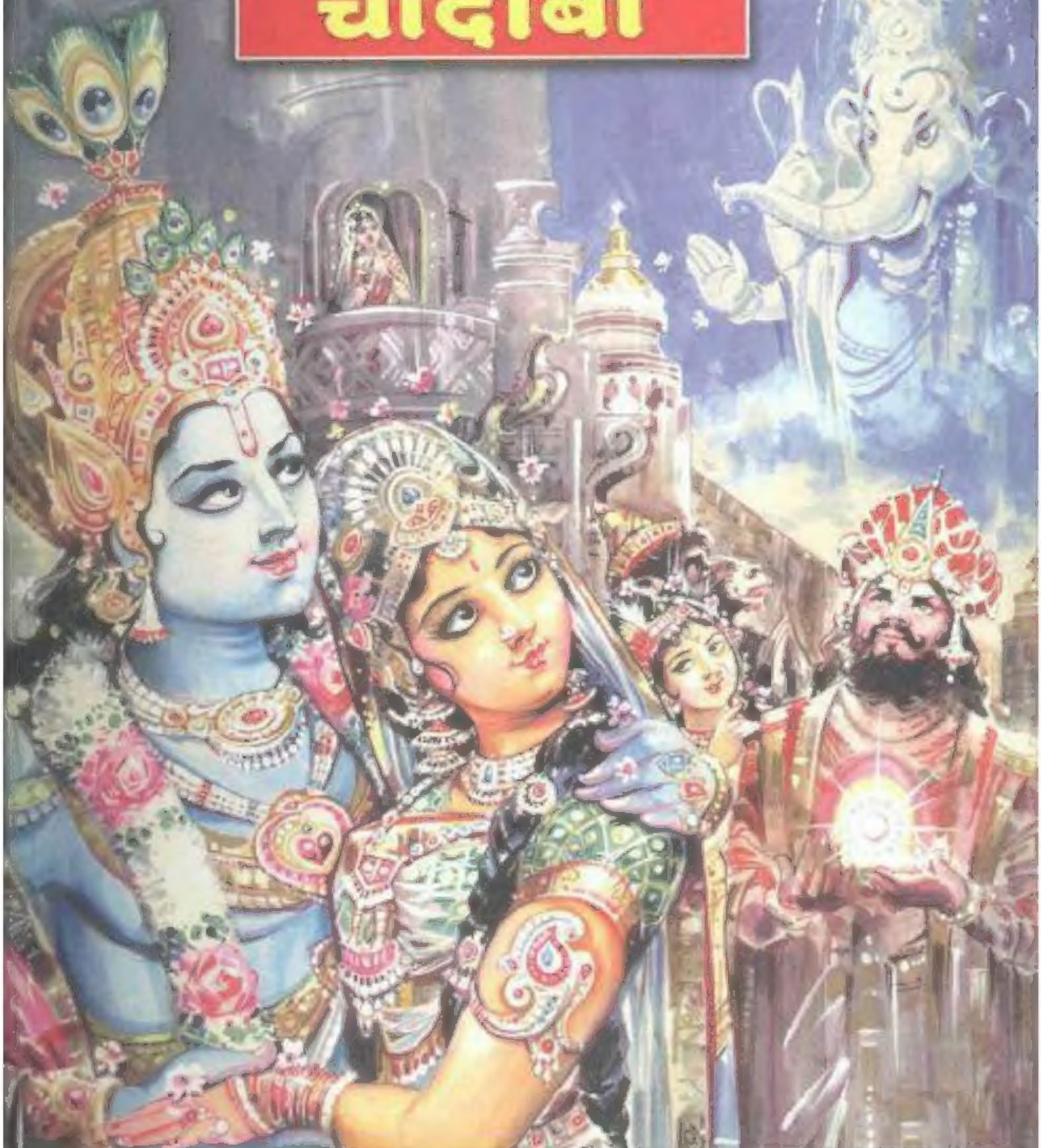
Rs. 10/-

/ 68

चांदोबा

भितरकणिका

तुम्हाला जर कर्णकट्ट गोंगाट, वेढबासारखी गर्दी, गजबज टाळून, एखाद्या शांत, वेगळ्या ठिकाणी सुटी घालायची असेल तर तुम्ही ओरिसांतल्या भितरकणिकाची वाट घरा. एक निसर्गसुंदर रमणीय विश्रान्तिस्थळ असणारा हा ६०० चौंसय किलोमीटरच पाणथळ प्रदेश आहे. भारतांतले पर्यावरण संतुलन राखणारी ही घनदाट वनराजी दुसऱ्या क्रमांकावर आहे.

दलदलीच्या व विपीच्या झाडांच्या साठापेक्षा जास्त जाती इथे सापडतात.

भितरकणिका हे अभयारण्य व राष्ट्रीय उद्यानवेलील आहे. अनेक दुर्मिळ व नष्ट होण्याच्या मार्गावर असलेल्या पशु पक्ष्यांच्या जाती इथे

आहेत. १७०पेक्षा जास्त प्रकारचे पक्षी इथे निवासी आहेत. कांही स्थलांतरित पक्षीही इथे येतात.

एका बाजूला समुद्र व तिन्ही बाजूंनी नद्यांनी वेढलेले भितरकणिका म्हणजे अनेक लहान खाऱ्या व काळवे यांचे एक गाळेंच आहे. हे सर्व गोवटी बंगालच्या उपसागराला मिळतात व तिथे नदीच्या मुखापाशी एक जाळीदार दुआव तयार होतो.

भितरकणिकाला बंगालच्या उपसागराचे क्रीडागम्य असे म्हटले जाते, दर वेळेला भरतीचे पाणी आत आले, की सारे दलदलीच्या झाडांचे भरपूर तरंगायला लागते. खाडीला ओहोटी लागून पाणी ओसरले की खाडीच्या किनाऱ्यावर बहुश्री खिळल दिसू लागतो. आणि त्यांत खेकडे, भासे, सरपटणारे प्राणी व इतर समुद्रांलले जीव भरपूर दिसतात. ते दृश्य अगदी बघण्यासारखे असते.

इथले दुसरे आकर्षण म्हणजे ऑक्टोबर दिवशी कासबो! दरवर्षी दौनदा साखी कासबे या भागांत अंडी घालण्यासाठी येतात. भितरकणिका भागांत प्रवेश करण्यासाठी परवानगी घ्याची लागते व जलमानिच जावे लागते. इथे माडवाने मोटरबोटी मिळण्याची सोय आहे.

तिथे कसे जाता येईल? भितरकणिकांत भुवनेश्वर पासून १९० किमी अंतरावर असलेले चांदबर्डी, किवा कट्टपापासून ३० किमी वर असलेले राजनगर, व राजनगरपासून ३५ किमी वर असलेल्या मुली, या ठिकाणे भितरकणिकाकडे जाण्यासाठी वाट दाखवतात.

म्हातारीला मदत

श्रीपुरदून रामपूला पोळयला उदयला खूप रात्र झाली. सारे रस्ते निर्मनुष्य होते.

या गांवात तो प्रथमच येत होता. आजता रात्री-सक्ती कुठे राह्यचे हे त्याला कांही उमवेना. त्याला खूप भूकही लागली होती. त्याने एका घराच्या दत्ताला टोलावला.

थोडका वेळानंतर एका म्हाताऱ्या आजोबाकी वर उबडले. तिने कांही विचारण्याअगोदरच उदयने आपली माहिती सांगितली, "अजी, मी श्रीपुरदून इथे आलो आहे. माझं नांव उदय. मी नोकरीच्या शोधात इथे आलो आहे. पण आजता मात्र फारच भूक लागलीय." आजोने उदयला नीट न्याहाळले व म्हटले, "ये आंत!"

पाद मांडून तिने त्याला पादावर बसायला सांगितले. नंतर ताण्ड जेवण नावले. त्याने भरभर जेवून म्हटले, "आजी, मी आज रात्रीपुरता इथेच राहीन आणि सकाळ झाली की उठून जाईन." त्याने भरभर इकडेतिकडे नजर टाकली व विचारले, "घरांत आणखी कुणी नाही का?"

"माझा मुलगा व सुन जवळच्याच गांवात गेती

आहेत. उद्या संध्याकाळपर्यंत परत येतील," म्हातारीने उत्तर दिले.

शौभाग्याला झाम्यापूनी उदयने त्या आजोबाला आगल्या कुठेनामदल माहिती सांगितली, "माझी आई व बहील, दोघेही आहेत. पण बहील व्यसनी आहेत, म्हणून जी धोडीफार जमीन होती तीही विकावी लागली. त्यामुळे मी आता नोकरी शोधायला इथे आलो आहे," हे सांगून त्याने दाराजवळच आपली गोथडी अंधली आणि तो आडवा झाला, पण उदयला कांही झोप येईना. कायधाम आवडून आजोने गळ्यांतली सोन्याची सांखळी कपाटात ठेवली, कपडाला कुणूप तपले आणि आपल्या उशीखाली किडी ठेवून तीही शोपी गेली.

उदयने हे पाहिलं होतं. ती सांखळी जर चोरला आजी तर कांही दिवस तरी उपाशी राहावं लागणार नाही असाविचार त्याच्या मनांत आला. ती सांखळी जर चोरल किमतीची असली तर ती किंमून वडिलांचे कर्ज फेडत आले असते. एखादा जमिनीचा लहानसा तुकडामुळा खरेदी करता आला असता,

पण दुसऱ्याच क्षणी त्याला वाटत की ही पाझी चुक होईत. ज्या म्हातारीने मला भुकेच्या वेळी जेवापला वाढत, रात्री झोंपण्यापुरती आभा बिली, तिच्याशी मी अशी प्रनाणा करे? छे, छे, असा कृतघ्न होऊं? बराच वेळ तो विचार करीत होता. शेवटी त्याने निर्णय घेतला. ही संधी हातून जाऊ घ्यायची नाही.

बोळा वेळ शीप लागल्याचे नाटक उदयने केले, नंतर तो उठून बसला. तितक्यात त्याला खिडकीच्या बाहेर दोघांचा आवाज ऐकू आला, त्याने पाहिले तर दोघेजण कुजबुजत होते. एक इसम दुसऱ्याला खंगत होता, "सावध राहा. म्हातारीच्याजवळ फक्त मोठ्याची सांखळीच नव्हे, तर बरेच दागिने आहेत. नंतर पकडी तर तिच्या तोंडात बोळा बोंबून सारं पर आपण शोभून पाहू."

हे दोतोरें ऐकून उदयला स्वतःचीच वाज वाटली, काण तेंढी हेच काम करायचा विचार करीत होता. त्याने हळूच उठून आजीला उठवते आणि चोरांचे बोलणे तिला सांगितले. त्या दोघांनी त्यानंतर काय करायचे तेदेखीत त्याने तिला सुचवले.

उदयने दार उघडले व आजीबरोबर तो घराच्याबाहेर आला. दार उघडलेच राहिले होते. घात कुशीच नाही हे पाहून चोर खूष झाले. दोघेही धोरुवा

वेळानंतर घात शिहवे. त्याबरोबर उदयने दार बघिलेच जावून दाराला कुसूप लावले, दोन्ही चोर घरांत अडकले.

आजीने "चोर चोर" ओरडत शेजाऱ्यांना जागे केले. आजूबाजूचे लोक धावताच आले. दार उघडून त्यांनी दोन्ही चोरांना पकडले आणि त्यांना दोघीने बांधून ठेवले. सर्वांनी उदयच्या हुशारीचे ह्दय कौतुक केले आणि दोन्ही चोरांना त्यांनी कोतवालाच्या स्वाधीन केले.

तेव्हा उदयने आजीचे पाय धरले मि म्हटले, "आजी, मलावेखील कोतवालाच्या स्वाधीन करा. जर चोर आले नसते तर मीच तुमची सांखळी चोरेणार होतो."

म्हातारीने सायेने त्याच्या पाठीवरून हात फिरवत म्हटले, "मी एकटी होते म्हणून तुला चोरी करायची कसना सुचली. तुला आपले चुकले हे समजले आणि मी अखि माझे दागिने चोरांच्या ताबडीतून बांचले हे तुझ्यामुळे झाले म्हणून मी तुला माफ केलेय. माझा मुलगा आता परत येईल, तेव्हा तू त्याला शेतावर मदत करायला जाऊं लाग, आणि आमच्या बरीच राहा."

उदयने पुन्हा एकदा कृतज्ञतेने आजीचे धाय धरले आणि तिला प्रेमादराने नमस्कार केला.

माया सरोवर

12

(जयशीलने आपला प्रवक्त शत्रू कुपाणजित हा मृतपुरुषाचा बली झाल्यानंतर मायासरोवर शोधण्यासाठी सिद्धसाधकासह प्रयाण केले. सर्पमखनेही त्याचे अनुकरण केले. एका गुहेतून बाहेर पडणाऱ्या नरवानराम जलशह हत्तीने आपल्या सोडेत आवळून धरले. या तिघांनीही ते पाहिले. त्यानंतर)

जयशील, सिद्धसाधक व सर्पनख, तिघेही जलशहला पाहून अचंबित झाले. सर्पनख जलाश्ववरून खाली उतरणार होता, पण तो विचार करीत बबकला व म्हणाला, "जयशील आणि सिद्धसाधक! जलशह नांवाचा हा पाषाणहत्ती शक्तिशाली मकरकेतूचे वाहन आहे. माया-सरोवरेश्वराच्या कृपेने त्याला 'शेवक श्रेष्ठ' ही धंदवी प्राप्त झालेली आहे. हे तुमच्या ध्यानांत आलेय का?"

सिद्धसाधकाने आपला गूढ उचलून मोकळ्याने

"जय महाकाल" अशी घोषणा करून पुढे म्हटले, "अरे जलप्राण्यांनो! मयत्केतू किती शक्तीमान आहे ते आम्हाला वाऊक आहे. माझे वाहन बनणाऱ्या नरवानराला मातण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या या जलशहचा वध मी सर्वात आधी करील, आणि त्यानंतर, मी त्याच्या मालकालाही महाकालचा बली करून टाकीन." असे म्हणून तो गुहेच्या दिशेने पळायला लागला.

"सिद्धसाधक! ओ काय हे? असा उतावळ पणा करूं नकोस!" जयशीलने

सिद्धसाधकास थांबवते. त्यानंतर जलाशयाला त्याच्यासमोर नेऊन तो हळू-आवाजात म्हणाला, "सिद्धसाधक, आपल्याला मायासरोवरापर्यंत पोचण्याची संधी आता कुठे हाती येतेय. मकरकेतूशी गोड बोलूनच त्याच्याकडून कनकाक्ष राजाच्या मुलाचे अपहरण करणाऱ्या मायासरोवरीवरपर्यंत आपल्याला कोणत्या तरी उपानाने पोचलेच पाहिजे."

आपला शूळ खाली नेत सिद्धसाधक म्हणाला, "मकरकेतू अद्याप जिवंत आहे याची खात्री आहे का? आपला मालक नसेल म्हणून जलग्रह या अण्यांत मोकाटपणे मटकत असले कदाचित."

जयशील व सिद्धसाधक दोलण्यांत गुंतले होते आणि तिफडे डोंगरात जलग्रह आणि नरवानर गुहेसमोरच्या प्रांगणात जोराने ओरडत खडत होते.

फेब्रुवारी २००१

हत्तीच्या सोडल्या विळख्यांतून सुटून नरवानर हत्तीवरच तुटून पडला, आपल्या कराल दावांनी त्याने हत्तीचे कुभस्थळ फाडले. आणि आपल्या बलवंद हातांनी त्याला खूप मारले. हत्तीने त्याला सोडले पकडून खाली आपटले आणि त्याला पायदळी तुडवण्याचा प्रयत्न तो करू लागला.

"सिद्धसाधक, तू बघ! गुहेच्या वरच्या खडकावर एकदोन नव्हे, तर चौघेजणही भयंकर बदाई आश्चर्यचकित होऊन पाहत आहेत." जयशीलने सांगितले.

सिद्धसाधकाने गुहेच्या दिशेने नजर टाकली. तिथे खरोखरच चौघेजण रुभे होते. त्या चौघांची वैभूषा पाहून सिद्धसाधकाला त्यांच्यापैकी फक्त मकरकेतूला ओळखता आले. परंतु तिथे उभ्या असलेल्या आणखी दोन व्यक्तींनी जयशीलला ओळखले. एकजण चकित झाला होता आणि दुसरा भयभीत होऊन त्याच्याकडे बघत होता.

मकरकेतूने सर्वांच्याकडे एकवार निरखून पाहिले. नंतर आपल्या अंगावर शाल ओढून काळी, छोटी बाढी असलेल्या आणि हिंजडित सोन्याची मूठ असलेली काठी हातांत घेणाऱ्या व्यक्तीला तो म्हणाला, "वैद्यदेव, जलाशयवर बसलेला तरुण हा जयशील आहे. हातांत शूळ घेऊन जमिनीवर उभा असलेला सिद्धसाधक आहे. तिसऱ्या व्यक्तीला तुम्ही ओळखताच - तो माझ्या शिष्यापैकीच एक आहे - या सर्पस्वरूपाभाऊ!"

"माझ्या आयुष्यांत माझा थोरला भाऊ मी जिवंत पाहीन असं मला मुळीच वाटत नव्हतं." आवाजात बरथल्या हे शब्द बोलताना सर्पस्वर

14

चांदोबा

पुढे झाला पण मकरकेतूने संतापून त्याचा हात जोराने पकडून त्याला घेऊन त्याला मागे खेचले.

"ओ सर्पस्वर! तुझं डोकं ठिकाणावर आहे ना? जयशील आणि सिद्धसाधक दोघेही आपले शत्रू आहेत. तरीसुद्धा माथासरोवरीवरच्या आदेशाप्रमाणे आपण त्यांच्याशी बदाईन करता उलट त्यांच्याशी मैत्रीचे नष्टक केले पाहिजे. त्यासाठी आपण काहीतरी कुली योजना पाहिजे." असं म्हणून मकरकेतूने सर्पस्वरला दम भला आणि हिंजडित काठी घेतलेल्या व्यक्तीला म्हटले, "वैद्यदेव! अद्याप याकबतीत आपला विचार आपण सांगितला नाहीत?" वैद्यदेवाने डोंगराच्या पायथ्याशी पाहिले नि आश्चर्याने म्हटले, "मकरकेतू, त्या मैदानात काय झालं ते तू नीट पाहिलं नाहीस. जयशीलच्या तलवारीचा वार लामून तुझा जलग्रह मारयला टेकला आहे."

मकरकेतू झपाट्याने डोंगराची दख उतरं हे पेकल्याबरोबर लागला. त्याच्या मागेमागे इतरही कांही लोक येऊ लागले. त्यांत एक पंचविशीचा तरुण होता. तो लंगडा होता आणि त्याचा डावा पाय हांकाडी होता. फक्त मोठ्या सोदवाच्या सहाय्याने तो हळूहळू डोंगर उतरायला लागला.

जलग्रहाच्या हलत्यामुळे घाबरून नरवानर फळून जायचा प्रयत्न करीत होता. सिद्धसाधक शूळ घेऊन प्रांगणाच्या दिशेने बाजूं झागला. जयशीलने त्याला सावध करीत म्हटले, "सिद्धसाधक! यावेळी आपण मकरकेतूच्या मागून येणाऱ्या आणखी तीन व्यक्तींशी लढलं पाहिजे. म्हणून तू अगदी सावध राहा."

चांदोबा

"जयशील, आपल्याला या जगांतल्या कोणत्याही व्यक्तीला भ्यायची जर नाही. साक्षात महाकालच्या शिष्याकडून मिळालेली ही अद्भुत महिमा-मंडित तलवार तुझ्या हातांत आहे. आता माझ्या शूळाची ताकद मला आज-माव्याची मुळीच जर नाही." सिद्धसाधकाने सांगितले.

त्याच्या पाठीपाठ जलाशयवर जाताना असलेला सर्पनख त्याच्याकडे बघून एकदम ओरडला, "महाशयानो, तुम्ही नरवानराचा वध करा. पण जलग्रहाला मात्र जखमी करू नका, कारण त्याचा मालक अत्यंत सामर्थ्यशाली महापुरुष आहे."

"तू ज्याला महापुरुष म्हणतो आहेस, त्याला मी माझा शूळ भोसकून त्याची कातडीच सोलून काढीन, समजलं? आता आपलं तोंड बंद ठेवा." असं दातओठ खात सिद्धसाधक त्याला उगावून

15

फेब्रुवारी २००६

म्हणाला, आणि 'जय महाकाल' अशी गर्जना करीत तो पुढे सरसावला.

लढणाऱ्या त्या दोन जगापराजवळ सिद्धसाधक पोंपणारच होता. तितक्यांत आपल्या जतास्यवर जास्वं होऊन जयशीलही तिथे पोचला, नरवानर जमिनीवर उतरणा पडला होता, आणि जलग्रह जापल्या सोंडेने त्याला डोसत होता, तेव्हा जयशीलने त्याच्या सोंडेवर ताडचारीच्या मुठीने वार केला. सागत्यामुळे जलग्रह वेदनांनी कळवळला आणि जयशीलवर हड्डा करण्यासाठी मागे फिरला. जयशीलने जलाश्रयाचा चटभन मारून छटबले आणि एकाच मोठ्या छेपेत त्याने जलग्रहावर उडी घेतली.

तेव्हा जलग्रहाने आपला शत्रू नरवानर भाच्यामरची पकड बिसी केली व आपल्यासोंडेने तो जयशीलला पाडण्याचा प्रयत्न करू लागला.

जयशीलने ड्याव्या हातांत त्याची लांड पकडली व उजव्या हाताने त्याच्या गंडस्थळावर तो तलवारीने वार करू लागला.

तोपर्यंत मकरकेतू पळतच तिथे आला. त्याला वधून जयशील म्हणाला, "मकरकेतू, प्रथम तुझ्या जलग्रहाचा संहार करून नंतर मी तुझाही स्मरचार घेईन. तुमच्यामुळेच माझा मित्र सिद्धसाधक आणि मी, आम्ही दोघे ही या आख्यांत नाना प्रकारच्या घातना अकारण भोगतो आहोत."

"जयशील, तुझे आमभ्यावर खरोखरीच उपकार लेतील. तू जलग्रहाला मारून नकोस. या क्षणापासून आपण मित्र जाहोत. तुला तर नायसरोवरपर्यंत पोचायची इच्छा आहे ना? तर मग तुझा मित्र म्हणून मी तुला तिथे जाण्याचा मार्ग दाखवतो ना!" मकरकेतूने नम्र स्वरांत सांगितलं.

हे ऐकून जयशीलने जलग्रहावरून खाली उडी मारली आणि त्याने उत्तर दिले, "मला मायासरोवराचा मार्ग तर हवाच आहे, परंतु त्याच्याबरोबर तिथे बंदिवासात असलेली राजा कनकाक्षची मुलं आहेत, त्यांना मला सोडवायचे आहे. म्हणून त्यासाठी इथल्याच एखाद्या गुहेत तुला बंदी बनवून ठेववं आणि तुझ्या साथीदारांकडून तुझ्या मायासरोवरेवराला जर हे कळवतं तर ते ठीक होईल की नाही?"

त्यावर मकरकेतू काहीतरी उत्तर देणार इतक्यांत सिद्धसाधक ओरडला, "महाकालचा विजय असो!" नि पुढे म्हणाला, "जयशील, तुझा विचार जगदी योग्य आहे. हा पकून जाऊ नये म्हणून याचे हातपाय बांधून याला गुहेत टाक आणि त्याच्या गळ्याला अर्धवट जखम कर. याच्या तिघा मित्रांना बांधून नरवानरासाठी राखून ठेवू या!" यानंतर त्याने नरवानराच्या छातीशी कान लावून त्याची नाडी चालतेच की नाही ते पाहिलं व तो म्हणाला, "हा अद्याप मेलेला नाही. याचं काळीज धडधडतय. जलग्रहाच्या प्रहारांनी हा वेशुद्ध झाला आहे इतकेच! अरे जलपक्षी सर्पनख, तू तवकर नदीकडे जा. एखादे वख पाण्यांत भिजवून वीकर घेऊन ये."

मकरकेतू निमूटपणे चौपेर बसत न्याहाळत होता. ते पाहून सर्पनख तिथून हलला आणि जवळच असलेल्या नदीकडे जाऊ लागला. त्यानंतर सिद्धसाधक मकरकेतूच्या जवळ जाऊन म्हणाला, "मकरकेतू, तुझ्याबरोबर आपणही तिघेजण आहेत वाटते!" जवळ येणाऱ्या त्या चांदोबा

मंडळीकडे पाहता उपरोधिक सुरात तो म्हणाला, "अरे, ही तर आश्चर्याची गोष्ट आहे. लांकडी पाय असलेला एक लंगडा इसमदेखील तुझ्याबरोबर तू आणला आहेस का?"

"सिद्धसाधक! हा इसम आमच्यासारखा मायासरोवराच्या प्रदेशांतला नाही. हा तर तुम्हा लोकांसारखा सपाटीवरचा इसम आहे. तेव्हा तो तुमच्या कनकाक्ष राजाच्या मुलांच्या शोधांत इकडे आलेला आहे. एका चित्याशी झटापट झाली त्यांत त्याचा एक पाय गेला, त्याचं नांव मंगलवर्मा आहे." मकरकेतूने उत्तर दिले.

"अरे, हिण्यपुत्राच्या सेनापतींचा मुलगा आहे हा मंगलवर्मा! जयशीलबरोबर स्पर्धा करणारा आणि बाघांशी लढत बेताना पळून जाणारा हा तर मित्रोभांगुबाई आहे!" आणि आश्चर्याने तो आपल्या साथीदारांना म्हणाला, "जयशील, तू

अजून माला ओळखत नाहीस का? लांकडाचा पाप असलेला हा मंगलवर्मा आहे.”

जयशीलने यापूर्वीच मंगलवर्माला ओळखले होते, पण मकरकेतु ज्याला 'वैद्यदेव' म्हणून हांक मारीत होता, त्या व्यक्तीला पाहून तो नखशिखांनी थराला आणि त्याच्या तोंडून शब्द पुटेना. त्याला 'देवशर्मा' म्हणून हांक मारायची होती पण त्याची बोलहीच बळली. ते लक्षांत येऊन वैद्यदेवाने जयशीलला डोळ्यांनीच खूण केली की "तू मला ओळखत नाहीस असेच नाटक कर."

तोपर्यंत सर्पनखाने पाण्यांत भिजवलेले एक वज्र आणून सिद्धसाधकाच्या हातांत दिले. सिद्धसाधकाने नरवानराच्या डोक्यावर पाणी शिंपवले आणि त्याचे डोके हाताने खूप धोपटले. तरी नरवानराने डोळे उघडले नाहीत. तेव्हा तो, ओरडून म्हणाला, "नरवानरा! तू जिवंत आहेस. उठ. या जगांत सिद्धसाधकाचे बोलणें कधी खोटे उरत नाही."

नरवानराने डोळे उघडले. चारी बाजूंना नजर फिरवून पाहताना त्याला थोड्या अंतरावर नदीच्या किनाऱ्यावर मौंड उंचावून उभा असलेला जलग्रह

विसवा. नरवानराने भयंकर आवाज काढून गर्जना केली व तो उठू लागला.

त्याचा खादा बाळून सिद्धसाधकाने त्याला रोखले आणि म्हटले, "अरे नरवानर, शांत हो आधी! मी तुला प्राणदान दिले आहे. या क्षणापासून तू आता माझा सेवक आहेस, माझे बाह्य आहेस. होय की नाही?" आणि अघला शूल सिद्धसाधकाने त्याच्या मानेवर ठेकवला.

चिडून जाऊन नरवानर उठून उभा राहिला आणि डोळे गरगरा फिरवीत, बांतओठ खात, तो सिद्धसाधकावर चालू गेला. सिद्धसाधक आदी लावध होताच. त्याने नरवानराच्या कपाळावर आपल्या पंजाने जोरत फटका मारला. नरवानर पुन्हा कोलमडून खाली पडला. लहखडत, कण्हकण्हत, तो हळूहळू उठला. कांही क्षणभंतर त्याने मागे वळून पळण्याचा विचार केला खरा, पण तो बंदतून झटकन सिद्धसाधकाच्या पायाशी त्याने जमिनीकडे तोंड करून लोटणाऱ्या घातले आणि आपले दोन्ही हात वरती केले. सिद्धसाधक आनंदाने जोरजोरांत हंसायला लागला.

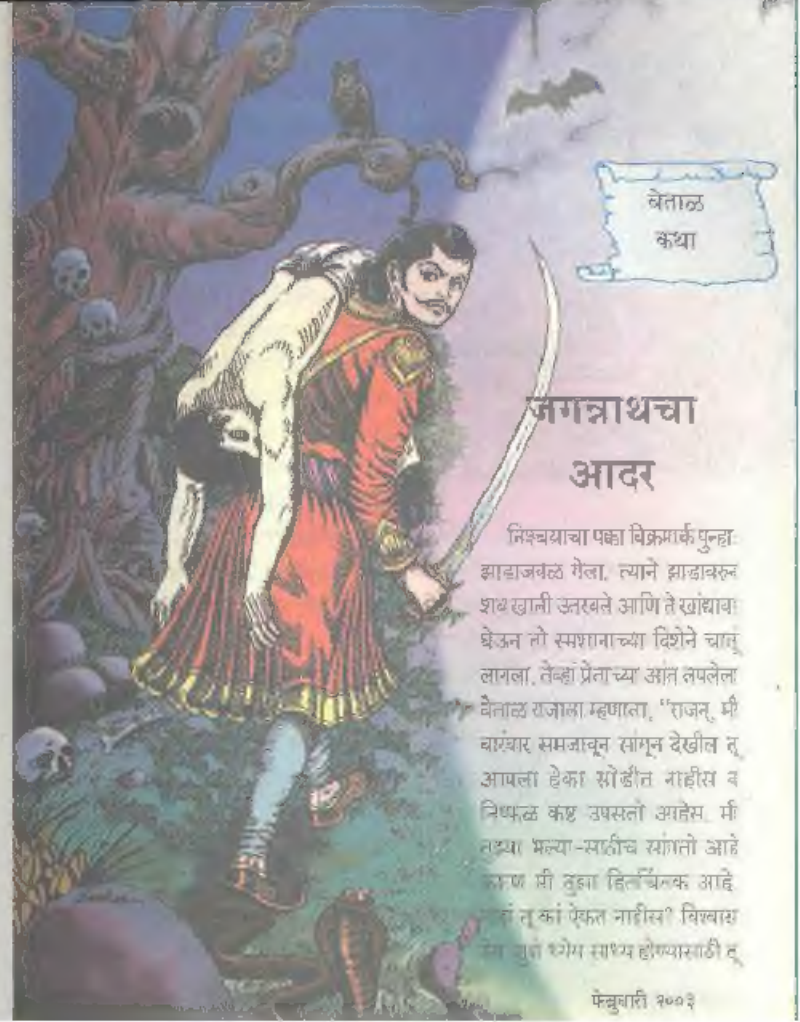
(अपूर्ण)

फेब्रुवारी २००३

18

चांदोबा

वेताळ
कथा

जगन्नाथचा आदर

मिश्रयाचा पत्ता विक्रमार्क पुन्हा झाडाजवळ गेला. त्याने झाडावरून शाय खाली उतरवले आणि ते खांद्यावर घेऊन तो स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतांच्या आंत तपलेला वेताळ राजा म्हणाला, "राजन्, मी वायंगर समजावून सामून देखील तू आपला हेका सोडीत नाहीस व निष्फळ कष्ट उपसतो आहेस. मी तुझ्या भल्या-सर्तीच सांगतो आहे. कारण मी तुला हितचिन्तक आहे. तू तू कां ऐकत नाहीस?" विश्वास सावून योग्य साध्य होण्यासाठी ह

फेब्रुवारी २००३

जे सतत प्रयत्न चालवले आहेत ते पाहून मला तर असं वाटतं कीं तुला धीर आणि धोरण यांची फार जरूर आहे. तू माझं ऐक. तुला मी माधवशर्मांची गोष्ट सांगतो; तो एक विद्वान व महाकवी मानला जात होता. तुम्हा थकवाही गोष्टीमुळे कमी वाटेन." आणि वेताळ गोष्ट सांगायला लागला.

"फार पूर्वी रामपूर गांवात जगन्नाथ गांवाचा एक श्रीमंत गृहस्थ राहत होता. तो अतिशय चांगला होता व सगळ्यांशी सारख्याच तऱ्हेने वागत असे. पण तो ओळखीचा असो किंवा अनोळखी रामपुरंत आलेला प्रत्येक प्रमुख पाहुणा त्याच्या घरी

राहत असे. जे लोक श्रेष्ठ मानले जातात ते सर्वांशी सारख्याच तऱ्हेने वागतात, असा सामान्य लोकांचा वैरसनन असतो. खरं पाहिलं तर त्यांची व्यवहार-शैली अनेकवेळां अविचारी व क्षुद्रही असू शकते.

जगन्नाथच्या पाहुणचारची प्रसिद्धी होण्यास त्याच्या गांवातल्या रामचंद्राचेही योगदान होते. ते दोघे बालमित्र होते पण त्यांची व्यवहार-पद्धत वेगळी होती. रामचंद्राच्या घरी कुणी गेलं तर तो तुटकपणे वागत असे. मागितलं तरच प्यायला पाणी देई. पैसा म्हणजे परमेश्वर हे त्याचे ब्रीदवाक्य होते. ते ऐकणारे गांवकरी साहजिकच त्याची तुलना जगन्नाथशी करीत असत. तरीदेखील जेव्हा त्याचे नातेवाईक व ओळखीपाळखीचे लोक त्या गांवी येत, तेव्हा ते त्याला आकर्षून भेटायला जात. कारण तो एक सधन व्यापारी होता.

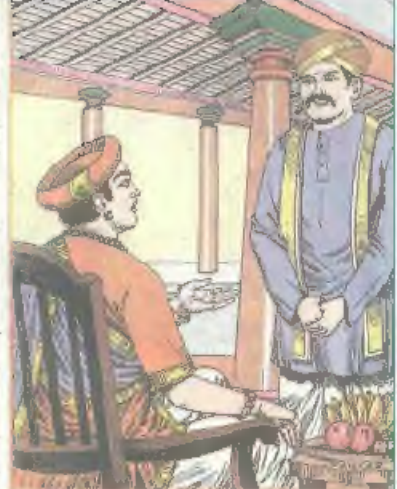
एकदा महाकवी माधवशर्मा त्या गांवात आला. तोही या दोघांचा बालमित्र होता. फक्तच दुरुकडून तिघांनी शिक्षण घेतलेले होते. परंतु माधवशर्मा सर्वांत बुद्धिमान होता. जगन्नाथ व रामचंद्राला धडा समजला नाही, तर ते दोघे माधवशर्मांकडून शिकून घेता. त्यावेळेस जगन्नाथ एकदा माधवशर्मांला म्हणाला, "तू समजावून सांगितलेलं आम्हाला सगळं समजतं. तेव्हा तू आपल्या

गुरुजींच्यापेक्षां जास्त बुद्धिमान आहेस."

"ओ, मलाही गुरुजी सांगतात तेव्हाच समजतं. तुम्ही नीट एका दंडाने दैवत म्हणजे तुम्हालाही समजेल कीं." माधवशर्मा म्हणाला.

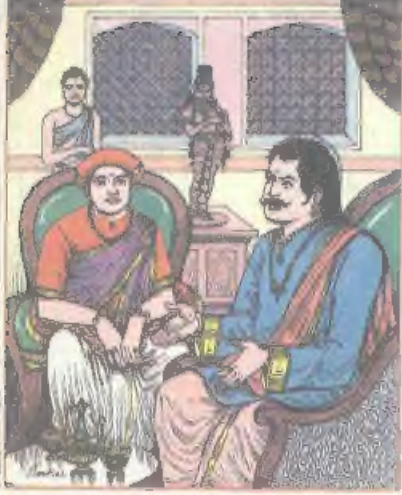
पण त्या दोघांना गुरुजींचा पाठ नीट समजत नव्हता. एके दिवशी ही गोष्ट माधवने गुरुजींना सांगितली. ते हंसून म्हणाले, "गुरुकडून विद्या शिकायला मनाची एकाग्रता लागते. ती तुझ्यांत आहे पण त्यांच्यात मुळीच नाही. गुरुकडून लक्षपूर्वक शिकतात, त्यांना विषयाचे आकलन होते. ती विद्या त्यांचे जीवन उजलते. मिश्रकडून शिकतेली विद्या तात्पुरती असते, व त्याचा ती संपूर्ण त्याचा संपूर्ण फायदा होत नाही असे लोक आयुष्यात यशस्वी व समर्थ झेपे कठीण असते. त्यांना एकाशतेची संयम करायला सांग."

जेव्हा तिघांचा गुरुकुलांतला अभ्यास संपला, तेव्हा गुरुजींनी तिघांना आशिर्वाद दिला. ते माधवला म्हणाले, "तू महाकवि व पंडित होशील. राजाश्रय मिळवून साहित्याची सेवा कर." रामचंद्राला ते म्हणाले, "तुम्ही नजर व्यापारावर केंद्रित होईल. इतरांच्यावर उपकार कर किंवा नको करस, पण अपकार मात्र कधीही करूं नकोस. हे लक्षांत ठेवून व्यापार कर." नंतर जगन्नाथकडे वळून त्यांनी

सांगितलं, "तू संपन्न घरांतला आहेस. तुझ्या पूर्वजांनी खूप मोठी संपत्ती जमवलेली आहे. तुला मोठेपणा मिळवायची खूप होस आहे. या जगांत माणूस केवळ शिक्षणातच मोठा होतो असे नाही ज्यांना मोठेपणा मिळालेला आहे. अशांचा तू आदरसत्कार फरीत आ आणि तुमच्या गांवामध्ये तू मान्यता व श्रेष्ठत्व प्राप्त कर."

जगन्नाथ व रामचंद्र आपल्या गांवीं परतले. माधवशर्माने राजाश्रय मिळवला व तो पुढे पंडित व कवितज्ञ म्हणून प्रसिद्ध झाला. रामपुरच्या ग्रामाधिकाऱ्याच्या निमंत्रणावरून माधवशर्मा रामपुरला आला, त्याचे स्वागत

कलन ग्रामाधिकारी त्याला म्हणाला, "आपण या गांवात पाहुणे म्हणून आलात, म्हणून मी माझ्या घरीच आपली राहायची व्यवस्था केली आहे. बहुतेक श्रेष्ठ मंडळी जगन्नाथरा-बांकडे राहातात, त्यांच्याकडले आतिथ्य फार प्रसिद्ध आहे."

तेव्हा माधवशर्माने जगन्नाथ आपला हा बालमित्र असल्याचे व आपण त्याच्याकडेच राहू असल्याने, ग्रामाधिकार्याने आनंदाने तरा विरोध जगन्नाथला धाडला. जगन्नाथने उत्तरदाखल माधवला धाडण्यास कळवले. माधव व त्याचा शिष्य कुशल जगन्नाथकडे पोचले.

फेब्रुवारी २००३

22

चांदोबा

जगन्नाथने दारालाच मित्राचे प्रेमाने स्वागत केले. त्यांची जी व्यवस्था केली होती ती थाट पाहून कुशल अवाक झाला. दुसऱ्याच दिवशी माधवशर्मा गांवकऱ्यांसमोर काव्याचकन करू लागला. गांधकरी त्याची प्रतिभा पाहून प्रभावित झाले होते. दोन दिवसानंतर रात्री भोजनानंतर गप्पा मारताना माधवने रामचंद्राची चौकशी केली.

"तो तर सदा व्यापारांत बुडलेला असतो. इतर कांही त्याला सुचत नाही. तो सध्या गांवात नाही. दोन दिवसांत परत येईल." जगन्नाथने सांगितले.

"म्हणजे त्याने गुरुजींची आज्ञा प्रमाण मानलीय. तू शुद्ध कांही कमी नाहीस हा तूही त्यांची आज्ञा पाळतो आहेसच." थट्टेत माधवशर्माने म्हटले.

पण जगन्नाथला ही तुलना खटकली. तो कुरकुरला, "गुरुजींनी त्याला सोपे काम दिले. पण मोठ्या लोकांची सेवा करायची म्हणजे सोपे नसतं. कुणी येणार असं कळलं की त्या नामवंतासाठी गाडीची व्यवस्था करा, त्यांच्यासाठी झोपायला अंधारुण, पांशरुण, जेवायला स्वादिष्ट प्रकार, मी आकर्षून करतो. आसपासची ठिकाणे पाहायची सोय करतो. माझ्याच नव्हे तर जनकपासच्या गांवातही लोक माझा पाहुणचार नांवाजतात. चासार्ही मला किती कष्ट उपसावे लागतात ते

तुला माहीत आहे? गुरुजींनी सांगितलं खरं, पण ते अंमलात आणणं किती कठीण आहे हे कुठे त्यांना माहीत आहे?"

माधव शर्मा जगन्नाथाची प्रशंसा करीत असतानाच रामचंद्र तिथे येऊन थडकला. माधवला पाहून तो फारच खूप झाला, त्याने प्रेमाने त्याला मिठी मारली आणि म्हटलं, "मी गांवात नव्हता तेव्हा तू आतास ना? तू आला आहेस हे जेव्हा कळलं तेव्हा मी तडक इथे काम सोडून आलो आहे. चल आता माझ्या घरी राहायला."

रामचंद्र हेका धरून बसला म्हणून माधवला कुशलसह त्याच्या घरी जावेच लागले.

रामचंद्राच्या सांगण्यावरून माधवशर्माने

त्याला आपली एक कविता ऐकवली. त्यावर रामचंद्र म्हणाला, "जांगती चाटतेच ऐकायला. पण जरा अर्ध मात्र समजावून सांग रे!" माधवने अर्ध सांगितल्यानंतर रामचंद्र म्हणाला, "आता नीट समजली. तू सांगितलंस म्हणून तर समजली. पूर्वी सारखीच!"

दुसऱ्या दिवशी सकाळी स्नानाला गरम पाणी नव्हतं. जेवणही सार्ध होतं. नोकरचाकरांची सोय नव्हती. त्या दिवशी संध्याकाळी जगन्नाथने पाहुण्यांना परत आपल्या घरी बोलावले. कुशल परत जायला उतावीळ झाला होता. पण रामचंद्र म्हणाला,

"माधव, इथे आहेस तितके दिवस आता माझ्याकडे रहा ना!"

चांदोबा

23

फेब्रुवारी २००३

आणि माधवशर्मा तिथेंच राहिला. त्यांनी परत जाण्यापूर्वी रामचंद्रने किमती बप्सू स्नेहभेट म्हणून दिली आणि म्हणता, "तुझ्या घरी येईन तेव्हा सव्वाज बसून कोन वर!"

भुशंतला हे आवडले नाही. ही गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला, "राजन्, जगन्नाथ सुसंस्कृत होता, रामचंद्र सामान्य; तरीही जगन्नाथने परत घरी बोलावल्यानंतर माधव गेला नाही. याचं कारण काय असू शकेल? मला तरी ते लक्षांत घेत नाही. तुला ते माहीत असतुही जस तू उतर दिलं नाहीस तर तुझ्या मस्तकाची शकल शकल होतील."

चित्रमार्क म्हणाला, "माधवशर्मांला माणसांची चांगली पारख होती. जगन्नाथ प्रसिद्धीलोलुप होता आणि त्याची मैत्री दिखाऊ होती. आपल्या आदरातिथ्याच्या गोष्टी त्याने सांगितल्या, पण ग्रामाधिकारी

त्याला सांगेपर्यंत त्याने माधवची देखल घेतली नव्हती, त्याने माधवशर्मांला म्हटलं होतं, कीं तो गोठ्या व्यक्तींसाठी नाही पाठवायचा, आपापलाच प्रेक्षणीय स्थळांना भेटी देण्याची व्यवस्था करायचा व त्यांचे उत्तम आदरातिथ्य करण्यांत मग्न असायचा. परंतु माधवशर्मा येणार हे माहीत असूनदेखील त्याने तशी व्यवस्था अगोदर केलेली नव्हती. ग्रामाधिकारी निरोप पाठवेपर्यंत जगन्नाथ स्वस्थ बसला होता. त्याच्या खलत रामचंद्र होता, ग्रामाधिकार न रोखडोफ. माधवशर्मांच्या मोठेपणाशी त्याला कांहीही देशभ्रंश नव्हतं, त्याच्यावेळी तो बालमित्रच होता. स्वर्णापोटी आदर घेत नाही, ती भावना मनांतून यावी लागते."

राजाचे मीनभंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ पुन्हा शबासहित अदृश्य झाला व झाडावर बसला.

(आधार - शकुंतला गर्गची कथा)

रंगीला सम्राट

जगाची परांती तुम्ही जेव्हा करात तेव्हा तुमच्या घडीत शहनेशाश अकबाचे आवडते रंग जर लक्षांत देवा. अने-अकबरी, या त्यावेळच्या बखरीत अकबाच्या कपड्यांच्या रंगांचा उल्लेख तमूद केलेला आहे. त्यातले रंग म्हणजे माणकांचा, लोत्वाचा, नारंगी, पितळी, गवताचा, कपाशीच्या फुलाचा, चंदनी, बदामाचा, द्राक्षांचा, सधाचा, बदामीसर जोभळा, सफरचंदी, पैठ्याचा, पिस्ता, धिने मातीच्या भाडबसारखा, निळा, आंबा व मल्लुदी; या सर्व रंगांचे काण्डे सम्राटाकडे होते. पाखरीज वाडगावकडे लालभडक, बैंगणी, जांभळा गुळवी, आकाशी, व गुलबर्शी या रंगाचे कपडेही होते. त्याचा क्रमरेपट खरोखरच सुंदर व लीबेली

कंगव्याचे महत्त्व

काव्याचा उपयोग फक्त केस विंचरून नीट नेटके करण्यासाठी असतो, अस कोण म्हणत? दुसरे उपयोगदेखील असतात बरं! ओरिसामधल्या जुआंग जमातीत कंगवा हे प्रेमाचे निशाण समजले जाते. त्यांच्या लग्नसमारंभात तर कंगव्याला फार महत्त्व असते. सामाजिक समारंभात जुआंग तरुण नृत्यांत साथ करणाऱ्या तरुणीला कंगवा भेट देतो. ज्ञा एखाद्या तरुणीचे मन एखाद्या तरुणावर बसले असेल तर ती त्याचा कंगवा चोसून देखील नेऊ शकते - तिची भावना व्यक्त करण्याचा हा एक मनोमंत्र प्रकार! विवाहाच्यावेळी जुआंग वर बघूला कंगवा भेट देतो. आणि तो कंगवा घेऊन बघू काय करते आहे माहित! अशे, नवरोजीचे केस त्या कंगव्याने विंचते!

भारतीय दंतकथा - १० अमर राक्षस

हिमालयाच्या पायथ्याशी दक्षिणाचे राज्य होते. त्याच्या मुलींपैकी राजकन्या दिती हिचा विवाह कश्यपमुनीशी झाला होता. तिला अनेक पुत्र झाले, पण ते सर्व दैत्य किंवा राक्षसी वृत्तीचे होते. ते सरस्वती देवाशी भांडण करून, त्याचा शेवट लढाईत होत असे. शेवटी हे राज्य दैत्य माल्ले गेले.

राजकन्या दितीने पक्षांतरस्थळी विजयवाता स्वीकारला आणि कठोर तपश्चर्या सुरू केली. तिने वरमेश्वराची आराधना केली आणि त्याच्यापाशी ज्वाला देव मागू शकणार नाहीत असा पुत्र मिळवा म्हणून विनवणी केली.

परमेश्वराने तिची प्रार्थना ऐकली. तिला एक मुलगा झाला खरा पण त्याला हजार हात, हजार पाय आणि दोन हजार डोळे होते. जेव्हा हा मुलगा

मोठा होऊ लागला तेव्हा तो अत्यंत बलाढ्य व शूर होत गेला.

शक्ती आणि शौर्य हे दोन गुण उत्तम नाहीत, असे कोण म्हणेल? या गुणांचा उपयोग चांगल्या ध्येयसिद्धीसाठी करता येतो, या गुणांच्यामुळे दुर्बलांना मदत करता येते व पुष्कीचे अपरिचित प्रदेशही पाठता येतात. पण दितीचा मुलगा मात्र या गुणांचा वापर इतरांना त्रास देण्यासाठी करू लागला. आपल्या शक्तीचा त्याला इतका गर्व झाला की त्याच्या हितचिंतकांनी त्याला दिलेल्या चांगला सल्ला त्याने धुडकावून लावला. त्याला कुणाचीही पर्वा नव्हती. ऋषीमुनींवर त्याने जुलमी अत्याचार केले व त्याची टार उडवली. ऊर्मतपक्राने तो आंधळा झालेला होता. म्हणून

त्याला अधिक असे नांव पडले. त्याच्या मातेने त्याला दुसरे चांगले नांव ठेवले असेसही, पण त्याची कुणाला आठवण राहिली नव्हती. हजारो वर्षां आघताला सगळते की देवांनीच त्याच्या सर्व भावना मारले होते. त्याने याचा मूड केवळचा निराश्रय केला. आणि भगदेव विरूद्ध अंधक अशी एक दीर्घकाल चाललेली लढाई सुरू झाली. प्रत्येक वेळेला अंधक देवांचा पराभव करू लागला. त्याला कुणीही मारू शकणार नाही असा वर त्याच्या आईने मिळवला होताच. त्यामुळे तो अनिनाशी होता.

परंतु अंधकाच्या या नाराजाचा अंत तर न्हायला द्या होताच. देवांकडून त्याचा नाश होणे अपेक्ष्य होते. परंतु ब्रह्मा, विष्णू किंवा मरेश या शिर्षांपैकी कुणा एकाकडून त्याचा मृत्यू होणे शक्य होते.

एके दिवशी नारदमुनी अंधकाकडे गेले. नारदमुनीच्या गळ्यात एक विलक्षण सुगंधी फुलांचा हार बातलेला होता. ती फुले अतिशय सुंदर होती व त्यांचा सुगंधही मोहक होता. त्या हाराक ओपकाची इष्टी खिळलेली होती. त्या सुगंधाने तर त्याला मारून टाकले होते. इतकी अप्रतिम सुंदर व मनमोहक सुगंधी फुले त्याने आजपर्यंत कुठेही पाहिली नव्हती, किंवा त्याच्या विश्वा ऐकले नव्हते.

"हे मुनीवर्य, ही फुले फारच सुंदर आहेत. तुम्हाला ही कुठे मिळाली?" राक्षसाने विचारले. "विलोकावधे - म्हणजे स्वर्ग, पृथ्वीसह

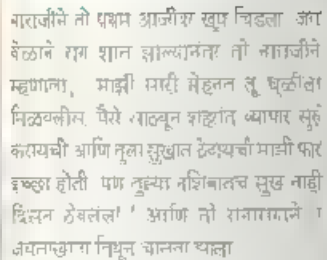
किंवा पाताळ यांपैकी एकाच ठिकाणी ही फुले सांपडतात. गंदतरफलावर ही वाता आहेत. या फुलांचे नांव देखील मेल अहे. "मुनीमी सांगितले.

"अजला हार धावायला मिळाला तर मला फ्रातच आनंद होईल." त्यावर राक्षसाने त्यावर म्हणले.

"हा हार तुला वापला मलाही उगदी नव्ही आधळत असत. पण असं बघ, की हार मी काही दिवस वापरला आहे आणि आता त्यातली फुले कोमंवायला लागली आहेत. घाबरून तुम्हाला सांगला की थोडाला दुसऱ्याने वापरलेला हार गळ्यात घालणे उचित दिसणार नाही."

नारदमुनी म्हणाले.

"बोबर, मग मी तुम्ही सांगितलेल्या पर्वाच्या दिशेने जातो, या फुलांमुळे विधत्

ग्रामज आजी व्हयलमच नागजी तन
त्यांना दिली ते पैसे घेऊन निघून गेले
निर्धोच औरीधा हनुके देन बसली होती

२५ जेन्दा राती हकीकत कळाली तेव्हा

चक्रुस्ते वीरर्षी आजीच्या प्रलापा जागते ती
 ललाफा वाईट वाटते ती वेडांत मयली नाही
 स्वतः शीन चक्रवर्तू लागली 'छे' असं
 जमण्यापेक्षा जखमात गेले तर निदान भुतेखेने
 मला मारुन तरी टाकतील " ती वस्तुनू खासत
 मर्यादित " "च्यो झडापाशी घसती आणि
 नंतर अधा झालाय. "

भूल मैल कुठे दिस्त नाही अशी 'भूतना
हडलीने' " अशा जागराने हाका मार लागली
येन टांगी भुले तिच्याप्यार येउन तिना
दस्तावून म्हाली 'का अगच ओरव्हतस ग?
ग्रामच्याशी नस काथ क्षम आहे?

त्यांना पाहून निला आवद झाला तिने
अपेक्षी गरी कथा त्यांना सांगितली त्या भुतना
निची दया ग
नात
गळ्याच्या तलावाजवळच्या हॉप्टीन मी
चोरटी मुले राहतात, त्याचीच ही अवाडी
असावी बहुतेक त्यांनी आधीच एका मुलीला
फसवत इथे आणून ती बिचारी मुलगी गायी

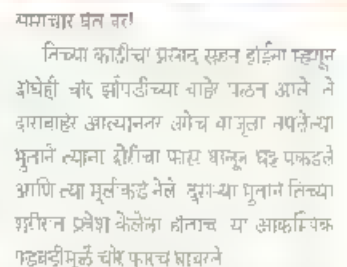
आजीने खूपीत महत्त्व पैसे व दान
मिळाले शर मी अगदी आनंदाने घरी परत जाईन
अर मग मला काही मरायाची इच्छा (हाहाकार नाही)
रं मरण्या नातवाला
मला शाह-च्छाय

दोन्ही भुतानी तिला जगळ्याच्या तलावा
जवळच्या शोपहीमाशां नेत आंगा तिला न्याना
ग्रागितल इथेंच एका बाजूला ' ५ ' १

अन्धों भुन ब्रापछौं गिरलौ
अह एक स्वयंपरी धरणी त्या घुटवा वोराना
खडत ह्वन सागत होली "मला सोढून या हो
कुम्हार स्याव पाचपाच पण्डित
पैस मा

त्यावर ते चौा जोराने हसले आणि निला धडणू लागले, 'तुम नही चालणार आमच्यापैकी' .काही तुमने केले पहिजास

दूस-यांचे इर्ष्या त्या मूलीचं कार्याप्रानेत
कपात झाल तिचे डोळे जलजलत दिसू लागले
कोण यात पडलेली काही तेने उचलली आणि
त्या द्रेषधना तडाखे मारत ती बानू लागली
'तुम्ही माझ म्हणून पैकत माही का?' तुम्हाला
'म कोण वाटले?' असे मी भुताच्या आजीकरी
नाडकी मलगी आहे. आता मी तुमचा नीट

त्या मुलीच्या शरीरात जे भूत होत त्याने
आजाला ज्ञान झोलावने व योगला मागितले
तुम्ही या मोठ्या आजाला फसवले आहे ना?
चोरांनी सांगलीच चोरी करून कोरी ने दसरा
कापत होते. किन्ती दुष्ट आहत तुम्ही तुम्हला
नाज नाही घात? तावडतोंब तिचे पैसे पात
देऊन टाका पाह. 'चोरांनी मिळवणें मी पुन्हाही

[illegible]

आजीने घेजेने हसनहसन म्हणजे, 'शिवजी
पैसे गंवेले तरी कुठे ? तुझ्यासाठी एक
शेन्यासारखी बांधणी त्या पैशामुळे आणलीय
मी! ही बांधणी तिने तक्रारीचा हात धरून तिला
पुढे केले तिचे गौंदर्य पाहून चंद्र मोहित झाला.
तिलाही असा चंद्र ओढवला पंधराव्यातच त्या
देवाचे भद्रिदान सध सधले चंद्रने नंतर शाहरान
व्यापार सुरू केला ब्रह्मजी आजीची बंधनी
देवभान करू लागली अन्तःशरीर आदी प्रातः
हवा लागली

सोळा वर्षांच्या जतन बहारीन शाळेय शिक्षणासाठी शहरी जीवन नाकारले जे अधिकारी त्याला आकर्षक प्रलोभन दाखवून बोलावीत होते त्यांना त्यांनी आपल्याला जालातच राहणे पसंत आहे असे जाणितले मनेशियानत्या हेमोकमधल्या सर्वान छोट्या सादिवशी जपानीतला "फुका गि" लगेत "गि" म न व आणि "गि" व "गि" वन विविध कला कला ला खलती ही त्यान संगतलं यहा तज्याच्या एक संमान तत्वाणाच्या कुटुंबात संध्या वाळूया

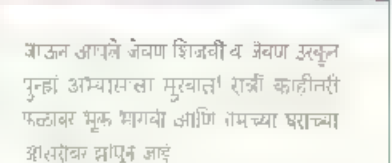

[illegible]

एक दिवशी मचा एक वृत्ता नाहल
गोविंद न्य न्य श्री अ. ला. र. म. र. विद्वज्जयंत

प्रमोद त्या गावानच्या महात्म्या नोवाच्या
 पंडिताजवळ खास गळतीची नशास
 शिकण्यासाठी येणार होता ते शिक्षण जाऊ
 श्रमताव त्याला रक्त चा रक्थपाक करणा
 झगणार होता कुषाच्याही वरान पाऊत
 तक्रपयासी त्याला परवानगी नव्हती त्याला

सकळीं लौक जलून प्रगोद नदीक जाऊन,
 दैनंदिन आन्विके झळून स्नानसध्या आठोपून
 काहीतरी फळे ताडून खाईं नत महानग्रीच्या
 घरी जाऊन अध्ययन करी, दुपारी पुन्हा नदीक

काहीच बंधूकाच शब्द ऐकायला आले तरीहीत
म्हणून राम आता जे प्रमोदवर ताराज झाले.
प्रमोद काही रामचे गुणगान इतराजवळ करीत
म्हणता रामच्या पत्नीला राहत होते श्री
आपल्याच दारात हा ईर्ष्या तो पण आपल्याला

खाल अशा आविर्भाव काही दखवत नाही. रामची मुल्लैही प्रमोदवर नाडवून होती. 'तू का हो'णयला जाणवापूर्वी गोष्टीचिष्टी काही समान नव्हतं' ना रामन करायलाय घीर धरला आणि आठवडा झाल्यानंतर प्रमोदला त्याने सरळ लापल्या प्रमोदला सख्खत रागितली.

प्रमोदला बार्ड नाटने तो म्हणता 'अजो, मज्जा तर तू या अभ्यासाबरोबर केंद्रित झालेस आहे. माझ्याकडून तुम्हाला हा खाल शाला त्याबद्दल मला माफ करा मी माझी चूक सुधारित.'

त्या दिवसापासून प्रमोद रामच्या कुटुंबियाशी धोडा बेटा गप्पाटप्पा करू लागला. चांगल्या वेळाला तो त्याच्या शेतकरी पालक

समोर आला. 'तुम्हाला मला जे काही सांगायला येईल ते सांगत राह. मला ते आवडेल'.

शेतकरी 'वंचान' प्रमोदला बघत होता. असं जे रोज चालतं तर अभ्यासक्रम भागे पडेल म्हणून त्याला सांगितलेली कामे करायला तो नकार देऊ लागला. रामला राग आला तो प्रमोदला म्हणाला, "आमच्या प्रलिष्ठला लजेला इतरांपेक्षा मोठा दिवा मी आमच्या ओमरीवर लावतो, म्हणून तुला पत्नी अभ्यास करता येतो. आजपासून त्या दिव्यासाठी लागणारे तेल तू विकत आणत जा."

त्या शिक्षणप्रक्रियेच्या नियमानुसार विद्यार्थ्यांना रोजचा खर्च कमी ठेवायची अट होती. म्हणून प्रमोदने रसना सांगितल की तो खर्च त्याला परवडणारा नव्हता. राम एकदम निव्वळा आणि त्याने दिवा ठेवायचे बंद केले. म्हणून प्रमोद आता शेजारच्या भीमच्या ओमरीवरच्या दिव्याच्या उजेडाला रात्री अभ्यास करू लागला.

हे पाहून राम भीमला म्हणाला, 'ही ओमरीवर दिवा लागून ठेवायची प्रथा काय मुरु झाली ते पाहिती नाही. पण त्याचा फायदा घेणाऱ्यांना मात्र त्याबद्दल काहीच वाटत नाही. आता प्रमोदच बघ की, तूवेखीत जाता ही किंवा ठेवायची पद्धत बंद कर मी नेल्या जातबरोबरपासून ही पद्धत बंद करायची असे ठरवले आहे.

भीम म्हणाला 'तो आमच्या ओमरीवर

अभ्यास कातो? हे मला पाहिती नव्हतं. आता त्याच्यासाठी मोठा दिवा लावून दे'.

'अणि त्याच्या शिक्षणासाठी तूझा तेजाचा खर्च आणखी वाढवायला?' रामन चिडून विचारले.

'देवाच्या वयेने यदा पीकपाणी लागत आलय घरात मला काहीही कमी नाही. याच्या शिक्षणासाठी माझी काही मदत झाली तर मी स्वतःला भाग्यवान समजेन. मी आता त्याला सांगतो की आजपासून आमच्याच ओटीवर झोपत जा.' भीमने उत्तर दिले.

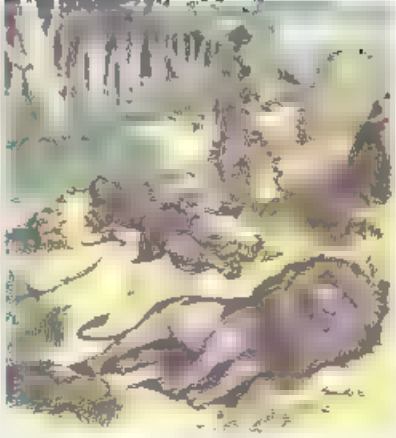
रामसोपला होता पण गप्प राहिला. त्याला वाटल की भीमानाही प्रमोदचा कटाळा येईल. अणि तो त्याला जमना सांगेल. पण तसं घडलं नाही. उलट भीमने प्रमोदला तर ठेवायचा त्याशिवाय प्रमोदला काय घेण्यासाठी एक पत्राही दिला. भीमची मुल्लै येताजाता प्रमोदसाठी दुकानातून सामान आणून थायला लागली. त्याच्यासाठी वाटलेली लाकडे गोळा

करू लागली. अभ्यास पुरा होवपर्यंत प्रमोद त्या दुकानात दुरग्रीकडे गेला. माझी अभ्यासक्रम जेव्हा पूर्ण झाला तेव्हा प्रमोद भीमच्या दुकानाचे खूप कौतुक करू लागला. त्याची बऱ्याच तृप्ती व औदार्य याचे गुणगान तो गर्वाचा ऐकवू लागला. भीमाचा चांगूसपणा त्याच्या गांवाला कळला. आपला अवाज कुठे घुसला तो काही रामला समजेना.

काही दिवसांनंतर गोविंद पुन्हा रामकडे आला होता. तेव्हा राम त्याला म्हणाला 'प्रमोदला आमच्या घरी पाठवून तू आम्हाला नाव मिळवण्याची एक चांगली संधी दिती.

'पण काय नाथिळ झाला कोण जाण? तू जेना, चहाआंब केली की आपल्या मनात मत्सर जाग होतो. तू राग मानू नकोस. पण भीमाची उपकार वृत्ती हा त्याचा सहज गुण आहे. तो गुण दुःस्वभावात नाही इतक्या.

सर्व तुम्हीच नीला आहे तुम्ही कृपा असेल सखेच होणार " नंतर तो सत्यमतक मण्याच्या शोधार्थ जंगलाच्या दिशेने निघाला

सत्राजितच्या मनात सत्यभामेचे लग्न त्याचा भाचा शतघ्नानु राजाशी करून द्यावे असे होते आणि त्यासंबंधी बोलणी करण्यासाठी त्याने आपला धाकटा भाऊ प्रसेनजित याला शतघ्नानु धाड्याकडे घाटविले होते प्रसेनजित सत्यमतक मणी गळ्यात घालून जंगलाच्या पटेने पात असता त्याला एका सिंगाने धार केले, जाबुवानाने त्या सिंहचा वध करून तो सत्यमतक मणी आपली मुलगी जाबुवती हिला आणून दिला

प्रसेनजित परत न आल्या पाहून सत्राजित खागत मुटला की श्रीकृष्णाने तो मणी चोरला तिकडे शतघ्नानु व अराधध सत्यभामेशी विवाह करण्यास ठरवावीळ झाले होते त्यांनी सत्राजिताला कळविले की ते आपला राजकृष्ण

मन्त्रीला घाबून घेत आले

सत्यमतक मण्याच्या शोधार्थ हिंमत असताना कृष्णाला प्रसेनजिताचे प्रेत व सिंहचा मृत वेड दिसला व त्याच्याजवळ जाबुवानाच्या पावलाच्या खुणा दिसल्या म्हणून तो त्या पावलाच्या खुणांच्या अनुरोधाने जाबुवानाच्या गुहेपर्यंत गेला

त्या गुहेत जाबुवानाची मुलगी जाबुवती तो मणी घेऊन त्याच्याशी सागरमोठ्यासरखी खेळत असलेली दिसली

मणी घेण्यासाठी श्रीकृष्णाने जाबुवतीचा हात धरला, परंतु जाबुवतीने आपला हात सोडवून घेण्याचा प्रयत्नही केला नाही व निव्वया नजरेने श्रीकृष्णाच्या दृष्टीला दृष्टी मिळवून ती त्याच्याकडे पाहू लागली त्याचवेळी जाबुवानाने कृष्णाला पाहिले व त्याला मारण्यासाठी तो धावला, त्या घटकेपासून लागोपाठ बारा दिवस त्याचे परम्परांशी मलयुद्ध चालू होते श्रीकृष्णाने जाबुवतीच्या क्षातीत मुष्टिप्रहार केला, तेव्हा जाबुवानाला श्रीकृष्णाच्या रूपात श्रीरामचंद्राचे दर्शन पडले

जाबुवानाने तत्काशी श्रीकृष्णाचे पाय धरले व त्याची माफी मागून निवेदन केले 'कृष्णा, तू जाबुवतीच पाणिग्रहण केलेच आहेस आता जाबुवती तुम्हीच आहे, ' असे सागून जाबुवानाने सत्यमतक मणी व जाबुवतीला कृष्णाच्या हाती सोपविले

त्यानंतर श्रीकृष्ण, जाबुवती व जाबुवानाला बरोबर घेऊन झरकेला आला आणि त्याने

सत्यमतक मणी सत्राजिताला आणून दिला जाबुवानाने सत्राजिताला सत्यमतक मणी त्याच्या हाती कसा आला हे सांगितले सत्राजित परचक्रातप करून म्हणाला कृष्णा आपली संपत्ति घातवून बसणारा पापी असतो असे म्हणतात, तंन्ही नुषा वाटेत तो दंड मला दे

कृष्ण म्हणाला - 'सत्राजिता पश्चा तापाच्या अश्रूनीच अशा चुकीचे शालव होतो

त्यानंतर सत्राजिताने सत्यभामेचे कृष्णाला भेट म्हणून दिला व सत्यभामेचे पाणिग्रहण करण्यास विनंती केली, श्रीकृष्णाने सत्यभामेचे पाणिग्रहण करण्याचे स्वीकारले व सत्यमतक मणी परत केला तेव्हा सत्यभामेने आपल्या बहिताकडे सार्ध दृष्टीने पाहिले, जणू काही ती म्हणत होती 'बाबा, सत्यमतक मणी मीला आहे की मी, हे तुम्हीच आता ठरवा ' नंतर उभळ म्हणाली - 'तुम्ही विघ्ननश गणनायकाचे महान्वय औळखल्याशिवाय पन्नात आले ते बोललात मी विघ्नेश्वराला शरण गेले त्याच्या बरच माझा पूर्ण विश्वास आहे त्यानेच माझे मनोरथ पूर्ण केले ' असे म्हणत तिने दोन्ही हात जोडून विघ्नेश्वराचे ध्यान केले व त्याला नमस्कार केला

तेव्हा विघ्नेश्वर लीलारूप धारण करून म्हणाला 'दैवता जो खरोखर प्रिय असतो व जो सद्भावनेने भगवताचे चिंतन करतो, त्यालाच तो पावतो ' पुढे तो म्हणाला - 'सत्यभामेशी विवाह करून श्रीकृष्ण सत्यभामेचा प्रियकर म्हणून सर्व प्रसिद्धी प्राप्त करील ' असे म्हणत गणनायकाने आशीर्वादस्वरूप जक्षता श्रीकृष्ण

व सत्यभामेवर टाकल्या

श्रीकृष्णाने भक्तिपूर्वक विघ्नेश्वराला प्रणाम केला व म्हणाला - 'विघ्नेश्वरा ही सर्व तुम्ही नीला आहे तुम्हा कृपेने मी दोषतोपाच्या शमपून मुक्त झालो आणि सत्यमतक मण्यातूनही एक अनमोल दत्त अशा सत्यभामेची प्राप्ती पत्ता झाली ' त्यानंतर विघ्नेश्वर म्हणाला "जे लोक सत्यमतक मण्याची गैर ऐकनात ते दोषारोपानून मुक्त होतात ' असे सागून गणनायक अंतर्धान पावला

सत्राजिताने श्रीकृष्णाचे चरण धुतले आणि सत्यभामेसारख्या कन्येचे दान करून तो स्वतःला धन्य मानू लागला श्रीकृष्णाच्या जाबुवतीबरोबरही यथाविधि विवाह झाला, जाबुवान श्रीकृष्णाला म्हणाला 'कृष्णा, तू रामायनात असताना तुझ्याशी मलयुद्ध करण्याची इच्छा मी व्यक्त केली होती त्यावेळी

मी असेही म्हणजे होणे की तुझ्यासारखा जापात प्राप्त करणारा प्रवृत्त हेवा करण्यासारखा आहे. आता माझ्या मनातल्या त्या दोन्ही इच्छा आज पूर्ण झाल्या. मी धन्य झालो, मी जीवनभूत झालो!" असे सांगून तपश्चर्या करणाऱ्यासाठी जांबुवान निघून गेला.

त्यानंतर काही दिवसांनी शतध्वनूने प्रतिकार भावनेने स्वाजिताचा वध केला आणि स्यमंतक मणी घेऊन कृतवर्मा व अक्षराबरोबर तो पळून गेला. श्रीकृष्णाने सत्यभामेच्या मनाचे सात्वत करून शतध्वनूला युद्धात ठार केले. कृतवर्मा व अक्षर स्यमंतक मणी घेऊन पळून गेले, त्यांचा शोध काढून कृष्णाने स्यमंतक मणी आणला व पित्याचे एक स्मृतिचिन्ह म्हणून तो सत्यभामेला दिला.

त्यानंतर कृष्णाने मित्रविदा, कालिंदी, भद्रा, नागमित्री, लक्षणा नांवाच्या राजकन्यांशी सुद्धा विवाह केला. अष्टभार्यसह कृष्णाने संसारा थाटला

व दरवर्षी गणेश चतुर्थीला गणेशाची पूजा करू लागला.

स्यमंतक मण्याच्या प्रभावामुळे सत्यभामेचे अंतःपुर जणू काही सोन्याची खाणच झाले. त्या सोन्याच्या सहाय्याने सत्यभामेने निरनिराळी अपूर्व आभूषणे विकत घेतली व आपले अंतःपुर अनमोल पैठण्या व सड्ड्यांनी भरून काढले.

श्रीकृष्णाच्या अह महिषीत तिचे अंतःपुर सदांत अधिक ऐश्वर्य संपन्न झाले. म्हणून तिला गर्व होऊ लागला की तीच श्रीकृष्णाच्या आठही राष्ट्रांत श्रेष्ठ व कृष्णाची सर्वात लाडकी राणी आहे.

श्रीकृष्णाच्या अष्टमहिषीत जांबुवती वीणाबादनांत निपुण होती. नारदमुनी आकाशमार्गे आपली अपूर्व वीणा वाजवीत प्रमाण करीत होते. तेव्हा त्यांना श्रद्धा करीत कोणीतरी हंसत असल्याचा आवाज ऐकू आला.

नारदाने चकित होऊन चहूकडे नजर फिरविली व विचारले - "हे कोण हंस्ते आहे?"

तेव्हा आकाशवाणी झाली - "नारदा तुला अद्याप बरेच शिकावयाचे आहे. तुला वाटते आहे की तू वीणाबादनांत अद्वितीय आहस. पण तू चुकतो आहेस, म्हणून हसू आहे."

नारद विचार करू लागला - "मला ही विद्या कोणाजवळ शिकावी लागणार आहे बुवा!" तितक्यांत विघ्नेश्वर प्रगट होऊन म्हणावा - "जांबुवतीजवळ वीणाबादनातील मुख्य गोष्टी शिकून घे." तेव्हा नारदाने श्रीकृष्णाच्या अनुग्रहाने जांबुवतीजवळून वीणाबादनातील सर्व वैशिष्ट्ये शिकून घेतली.

एकेदिवशी श्रीकृष्ण रुक्मिणीच्या अंतःपुरात

बसला असता नारदाने तेथे प्रवेश करून पारिजातकाचे एक फूल कृष्णाला दिले. कृष्णाने ते रुक्मिणीला दिले, ते कळल्यावर सत्यभामा रुमून बसली. कृष्णाने मोठ्या कष्टाने तिची समजूत घातली व तिला बरोबर घेऊन दो गळवाहनावर इंद्राच्या स्वर्गात गेला. नंदनवनत पारिजातक वृक्ष होता, तो उपटून सत्यभामेच्या अंगणात लवला तरी सत्यभामेच्या मनात नित्य ही शंका राहू लागली की कृष्णाचे प्रेम तिच्यावर कमी होऊ लागले आहे की काय! तिच्या मनातही ही शंका नित्य वाढतच गेली. कृष्णाला आपल्या हातचे एक बाहुल्य करून घेऊन त्याला आपल्या जलपुरातच ठेवून घेण्याची तिची इच्छा होती.

एके दिवशी नारदाने सत्यभामेच्या महालांत

प्रवेश करून तिला सांगितले की तिने जर पुष्पक व्रत केले तर श्रीकृष्ण पूर्णपणे तिला वशीभूत होईल. त्या व्रताच्या नियमाप्रमाणे सत्यभामेने श्रीकृष्णाला नारदाला घेऊन त्याच्या हातावर पाणी सोडले. तेव्हा नारदाने श्रीकृष्णाच्या वजनाएवढे रत्ने देऊन कोणीही त्याला विकत घेऊ शकेल, असे सांगितले.

सत्यभामेने आपल्याजवळचे सर्व सोने तराजूत घालून रोवटी स्यमंतक मणीसुद्धा घातला. तरी कृष्णाच्या बाजूचे पारखे खातीच राहिले व सोन्याचे बरच राहिले. तेव्हा सत्यभामेने आपला अहंकार सोडून रुक्मिणीची पायधरणी केली की श्रीकृष्णाला काय वाटेत हे करून तिने सोडवले.

रुक्मिणी म्हणाली - "तार्द, श्रीकृष्णाची बरोबरी करू शकेल अशी एकच वस्तू आहे व ती

म्हणजे मर्ती. भक्तिपूर्वक आत्मसमर्पण करून एक तुतरीकलही टाकले तरी ते शृष्णाच्या बजनावीरवर होईल!" या शब्दांत लक्ष्मणीने सत्यभामेच्या हातांत एक तुळशीचे पान दिले. सत्यभामेने ते पान आपल्या डोळ्याला लावून भक्तिभावनेने तरावून टाकले, त्यासरशी श्रीकृष्ण बरला होता ते पाहते एकदम वर झाले.

त्या क्षणापासून सत्यभामेच्या मनांत ज्ञानोदय झाला. ऐक्य व त्यामंतक मध्याविषयी तिच्या मनांतला मोह कायमचा नाहीसा झाला. श्रीकृष्णच आपले सर्वस्व असल्याची भक्तिभावना तिच्या मनांत उपजली. त्यामंतक मणी जे सोने देई ते ती श्रीकृष्णाच्या सल्याप्रमाणे गोरगारिबांना व तीर्थयात्रा करणाऱ्या यात्रेकरूंना वाट लागली. आपल्या पित्याच्या स्मरणार्थ तिने अनेक धर्मशाळा बांधल्या व धर्मसत्रे उघडली आणि यात्रेकरूंच्या उतरण्याची व जेवणाची सत्राजि- ताच्या नांवाप्रमाणे 'सत्र' नांवाने प्रसिद्ध झाल्या.

त्यानंतर काही दिवसांनी अर्जुन, व दंगराम यांची बहीण सुभद्रेचा, विवाह झाला. तेव्हा सत्यभामेने त्यामंतक मणी सुभद्रेला उल्लेख म्हणून

देऊन टाकला. अशातच ते तो मणी पांढऱ्याच्या शरी पोचला.

मध्याच्या सहाय्याने जे सोने मिळाले ते घेऊन युधिष्ठिराने राजसूय यज्ञ केला. त्यानंतर युधिष्ठिर यज्ञांत सर्व राज्य व वैभव आणि स्वतःबरोबर श्रौपदीसह आपल्या भारवांना घालवून बसला. राजसूय यज्ञासमयी दुर्योधनाने पांढऱ्याचे वैभव पाहिले तेव्हापासून त्याच्या मनांत पांढऱ्याविषयी द्वेषभावना वाढली. पांढऱ्याने प्रोहित शौम्य यांनी अर्जुनाला सहा दिला की त्यामंतक मध्यामुळेच पांढऱ्यांचे एकामागून एक संकटे येत आहेत. यामातव त्याचा त्याग करावा. तेव्हा अर्जुनाने तो मणी आपल्या गांडीयाच्या प्रत्यंचेवर ठेवून सर्वशक्ति लावून पृथ्वीवर सोडला. तेव्हा तो मणी पृथ्वीत खोळ तिच्या गर्भात अदृश्य झाला.

पांढऱ यज्ञात हारल्यावर वनवासस अमरताला त्यांना भेटायला नारद आला. त्याने सहा दिला की गेलेत सर्व राज्यवैभव प्राप्त करण्यासाठी त्यांनी श्रद्धा व भक्तिपूर्वक विघ्नेश्वराची आराधना करावी, आणि गणेशजत स्वीकारून अज्ञात- वासांत प्रवेश करावा.

पंचवीस वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट

मधुकरचे भाग्य

एका गांवास एक श्रीमंत सदगृहस्थ राहत होता. तो कर्णासारखा उदार होता. मधुकर या गृहस्थाकडे लक्षनपणापासून नोकरीस होता. एकदा तो सदगृहस्थ मधुकरबरोबर बाजारात गेला. तिथे त्याने चंदनाच्या लांकडावर कोरीवकाम केलेला एक मूल्यवान रथ पाहिला. त्या रथाचा दोन बोटेदेखील जोडलेले होते. मधुकर देहमान विसरण ती रथाची कोरीव प्रतिमा पाहत होता. जेव्हा त्या गृहस्थाने ते पाहिले तेव्हा त्याने तो रथ विकत घेतला व मधुकरला भेट दिला.

एके दिवशी त्यांच्या जरी एक पाहुणा आला. मधुकरच्या खोलीतला तो रथ पाहून तो पाहुणाही मोहित झाला. तो म्हणाला, "किती सुख आहे हा रथ! असा रथ कुठे मिळेल?"

तो श्रीमंत सदगृहस्थ लागलीच म्हणाला, "तुम्ही हा रथ खाली आण" आणि त्याने मधुकरच्या हातून तो रथ त्या पाहुण्याला दिला. मधुकरने आपल्या मालकाची आज्ञा पाळली, पण या गोष्टीने त्याला वाईट वाटले. त्याच्या मालकाच्या ते सक्षांत आले व तो मधुकरला म्हणाला, "मीदेखील प्रथम खूप कष्ट करीत होतो व आयुष्य कंठीत होवो. माझा भाऊ म्हणून मी तुम्ही ओळख सर्वांशी करून देतो. मला वाटले की तुझ्यातही माझ्यासारखीच दानी वृत्ती आहे."

मधुकरचे मन या शब्दांमुळे जरा झांत झाले. थोडेच वेळाने काही दिवसांनी तोच पाहुणा आपल्या मुलीसह तिथे आला व म्हणाला, "माझ्या मुलीचा विवाह आपल्या या भलाशी खाद्या अशी माझी इच्छा आहे." झालं, आता मधुकरला चंदनाच्या प्रसिमेबरोबरच चंदनाची मूर्ती असावी अशी सुंदर पत्नीदेखील मिळाली.

तो तुरुंगाच्या दाराबबळ आला. त्याने थोडकून पाहिले तर त्या बाटेने एक इसम चातला होता. त्याला बोलावून मिस्किनने सांगितले, "मित्रा, हे घन वे आणि त्यांतून फळ, फुलें, डाळ विकत घेऊन ये. माझे एवढे काम तू करशीस का?"

तो इसम त्यावेळी धाईत होता. त्याला नुकतीच कळलं होतं की त्याचा मुलगा अतिशय आजारी असून मृत्यूच्या दारात होता. परंतु मिस्किनच्या कैथिलमाग्या शाब्दांनी त्याचे हृदय हेलोवले. आपले काम विसरून त्याने त्या पैसांतून मिस्किनने सांगितलेल्या सान्या वस्तू आणल्या. मिस्किनने त्याला आपली दुर्दरीची कक्षाणी सांगितली आणि परमेश्वराची आराधना करून त्या वस्तूंचा प्रसन्न त्या चाटसळता दिला.

तो इसम जेव्हा घरी पोचला तेव्हा त्याचा मुलगा एकदम चांगला संसतलेळत त्याच्यासमोर आला. तेव्हापासून तोदेखील त्या दिव्यमुखाची आराधना करायला लागला.

जशी मिस्किनची त्या विन्यपुरुषावरवीं श्रद्धा वाढत गेली, तसे त्याचे भानही उजळू लागले.

एक मिस्किनने शाही पक्षाच्या चौकीतून राजकन्येचा कंठा जमिनीवर पडला. राजकन्येने तो कंठा पाहून म्हटले, "बबा, हा हार माझाच आहे. यास्मिनवर मी उगीचच आळ घेतला."

मिस्किनची पत्नी व मुलगी निपराध असून आपण त्यांना उगीचच शिक्षा दिती याचे वादशाहावा फार दुःख झाले. त्याने तागलीच मिस्किनलाही मुक्त केलं.

बादशाहा मिस्किनला म्हणाला, "मला माफ कर. माझ्या हातून ही फार मोठी चूक झाली आहे. तिचे परिमार्जन करण्यासाठी माझ्यापाशी एकच मार्ग आहे. तुमच्यासारख्या सात्विक पांवारशी नाते जोडणें हे माझे सद्भाग्यच नाही तर दुसरे काय?"

मिस्किन फारच झुलंजित झाला. यास्मिनचा राजकुमारशी मोठ्या धाढामाटांत विवाह झाला ही सारी त्या दिव्यपुरुषाची कृपादृष्टी आहे याची मिस्किनला सदैव जाणीव होती.

काय उत्तम आहे?

सुवर्णगिरी आणि भुवनगिरी ही राज्ये एकमेकांना लागून होती. शेजारी असली तरी प्राण्यांच्या बाबतीत दोन्ही राज्यांत फार अंतर होतं. सुवर्णगिरीत लहानशा असल्या तरी तीन नद्या वाहात होत्या. जमीन चांगली सुपीक होती आणि शेतकरी दोन पिढीं शेकें शकत होते.

परंतु भुवनगिरीची स्थिती अगदी निराळी होती. त्या राज्यांत एकही नदी नव्हती. पाऊस वेळेवर पडत नसे. वाचेवर दुष्काळी परिस्थिती येत असे. पण त्यांचा राजा विमलादिन्य एक समर्थ राजा होता. प्रजेच्या कल्याणासाठी तो सतत झटत असे. त्याच्या कारकीर्दीत उद्योगी प्रजाजनांची नेहमी प्रगती होत राहिली.

त्यावेळी सुवर्णगिरीचा राजगडित कमलनाथ भुवनगिरीच्या राजाला भेटायला आला व म्हणाला, "महाराज, केवळ नैसर्गिक साधन-संपत्तीबाबतीतच नव्हे, तर आमची सुवर्णगिरी सर्व कलांचेही माहेरघर आहे. "राजाने हसून प्रत्युत्तर केले, "बा, फारच चांगली गोष्ट आहे."

"आमचे महाराज आमचा खड्डा मानतात व त्याची कार्यवाही करतात, म्हणून संस्कृत ही देववाणी सामान्य लोकांनीही शिकली. आमची प्रजा अत्यंत बुद्धिमान व हुशार आहे." आपल्या राज्याचे गुणगान करताना कमलनाथ अत्यंत खूष होता.

हे सगळं ऐकत असलेला राजा माघ निमूटपणे बसला होता. तेव्हा राजकवी कुमुदचंद्र पुढे होऊन बोलला. "पंडितजी, आपल्या राज्यांत जी साधनसंपत्ती आहे, ज्या कलांचा प्रसार आहे, त्या गोष्टी कदाचित आमच्या राज्यांत नसतीलही. पण बुद्धिमत्ता व चतुर्दई ही केवळ आपल्याला प्रजेत आहे आणि इतर कुठेही नाही असे समजणं हे मात्र चुकीचं आहे. आमचे प्रजाजनदेखील हुशारीत काही कमी नाहीत." "हे तुम्ही सिद्ध करू शकाल का?" कमलनाथने जरा जोरातच विचारले.

"नाटल्यास आपणच त्यांची परीक्षा वेऊन पाहू. आपली इच्छा असल्यास आमच्या

गांवांतल्या नागरिकांपसूनच परीक्षा सुरू करता येईल," कुमुदचंद्राने मोठ्या आत्मविश्वासाने सांगितले.

"ठीक आहे, ही परीक्षा मी आताच घेतो" असं म्हणून कमलनाथ घुस्पातच बाहेर पडला. दुसऱ्या दिवशी तो नगराच्या वैशीबाहेर असलेल्या एका लहानशा गांवात गेला. गांवाबाहेरच एक गुराखी गुांता वसवला घेऊन आला होता. कमलनाथने त्याला विचारलं, "तुमं नांय काय आहे? मुला? तू काय कातोस?"

"गांवं नांय रंगा. तुम्हाला दिसत नाही का? मी बाभळीची फळं तोडतोय की!" या तरुणाने उत्तर दिलं.

"इतक्या रखरखीत ऊहांत हे काम कुशाळा करायचं? एखादी नोकरी करता येईल की तुला!" कमलनाथ म्हणाला.

"मला लिहायवांचायला येत नाही. मला कोण

नोकरी देणार? आणि नोकरीसाठी सगळेजण शहरात पळाले, तर इथली कामे कोण करणार?" रंगाने उत्तर दिलं.

कमलनाथने हंस्त त्याला मिचारलं, "रंगा, माझ्या मनांत तीन शंका आहेत. तुला त्याचं निरसन करता येईल?"

"आपल्यासारख्या मोठ्या व्यक्तींच्या शंकांना मी बापडा करता काय उत्तर देऊ शकणार? तरीही मत्ता जमसं तर मी तुमचं समाधान करण्याचा प्रयत्न करीन." रंगाने निर्धास्तपणे सांगितलं "फुलांमधें कोणते फूल उत्तम आहे?" कमलनाथने विचारलं.

"कमलपुष्प" रंगाने लगेच उत्तर दिलं.

"तू अगदी बरोबर उत्तर दिलस. कमल हे लक्ष्मी व सरस्वती या दोघींचे घर आहे. आता सांग, कोणते पाणी उत्तम असते?" पंडिताने दुसरा प्रश्न विचारला.

"घनघन्याचे पाणी." रंगाने उत्तर दिलं.

"तुम्हाला उत्तरी अगदी बरोबर आहे. हे स्मरूक पाणी म्हणजे शिवशंकरांच्या जटेंतून प्रवाहित होणारी आकाशगंगा आहे." पंडिताने रंगाची पाठ धोपटत पुन्हा विचारलं, "प्रकाशांतला कोणता प्रकारा उत्तम आहे?"

"सूर्यप्रकाश", रंगाने सांगितले. "सर्व प्रकाशाचे मूळ आहे भगवान सूर्यदेवाची दिव्य किरणें. ती उत्तम व अद्वितीय आहेत." पंडित फारच खूष झाला आणि आपल्या बोट्यांतली आगदी रंगाच्या बोट्यांत घालण्यासाठी त्याने काढली. पण रंगाने तसे करण्यास मनाई केली व म्हटलं, "धाबा, आपण जे प्रश्न विचारलेत, त्याची उत्तरे कुणीही साधासुधा माणूसही देऊ

शकेल. त्याच्यासाठी बक्षीस द्यायची काय आवश्यकता?"

पंडिताने आश्चर्याने त्याला विचारलं, "तर मग इतर लोकांना जी माहिती नाहीत अशी उत्तरे तुला देता येतील?" "मी प्रयत्न करीन" रंगाने नम्रपणे सांगितलं, "तर मग सांग बरं, मलाही कळेल!" पंडिताने उत्सुकतेने म्हटलं.

"उत्तम फूल कमळ नव्हे, उत्तम फूल आहे कपाशीचं फूल. कमळ दिसत अतिशय सुंदर, पण सध्याकाळ झाली की ते मिटून जातं, कापसाच्या फुलाचं, बोंडाचं, कापूस व बीत रुपांतर झालं की कापड बनवण्यासाठी त्याचा उपयोग होतो. म्हणून ते सर्वांत उत्तम फूल आहे. बाळवंटात मिळणारं पाणी हे उत्तम पाणी आहे, कारण ते तहानेऱ्याची तुषा शमवते; त्याला खिचंत ठेवते, जाता राहिली प्रकाशाची बाब! माणसाच्या डोळ्यांत जी कारुण्यमय तेजस्वी मय्या झळकते ना, तो सर्वांत उत्तम प्रकारा आहे.

कारण तो दीनदुबळ्यांचं रक्षण करतो." रंगाने उत्तर दिलं.

सामान्य रंगाची असामान्य प्रतिभा पाहून कमलनाथ अगदी चक्रावून गेला. त्याने प्रेमाने रंगाला मिठी मारली. आजपर्यंत केवळ आपल्याच राज्यांतली जनता बुद्धिमान आहे आणि त्यांच्या तोडीचे कुणी नाही अशी त्याची भ्रामक समजूत होती. हा त्याचा अहंकार आता दूर झाला. या राज्यांतले नागरीक तर एकीकडे प्रतिकूल परिस्थितीशी निव्वराने सामना करीत होते आणि त्याबरोबर प्रगतीही करीत होते. दुसऱ्या बाजूला विशांच्या अभ्यासाबबत देखील त्यांची प्रतिभा असामान्य होती, जो राजा आपल्या प्रजेला योग्य मार्गदर्शन करतो आणि प्रजेच्या कल्याणासाठी सतत प्रयत्न करीत राहतो अशा या राजाची प्रशंसा केल्याबबत कमलनाथला राहवसे नाही. विमलादित्याचे मनोमन कौतुक करीतच तो सुपूर्ण गिरीला परत गेला.

